

Проф. др Драган Јовашевић

Правни факултет Универзитета у Нишу

СТАДИЈУМИ У ИЗВРШЕЊУ КРИВИЧНОГ ДЕЛА

У процесу извршења кривичног дела могуће је више стадијума или фаза. Први је стадијум психолошког карактера, у коме лице разматра могућност успешног извршења кривичног дела. На основу донете одлуке, одмах или у неком каснијем временском периоду, то лице приступа остварењу своје одлуке и предузима радњу извршења планираног кривичног дела, чиме проузрокује последицу (на постоји свршено кривично дело) или, пак, последица изостане (на постоји покушај кривичног дела). Понекад су му за предузимање радње потребне припремне радње. То су радње којима се стварају услови и претпоставке да уопште изврши планирано кривично дело или пак да га изврши брже, лакше и једноставније. У погледу одређивања појма, врсте и улоге припремних радњи, те основу њихове кажњивости, у савременом кривичном праву нема јединственог мишљења, па се тако разликују законодавства која припремне радње предвиђају као кажњиви стадијум у извршењу кривичног дела, док друга законодавства не познају припремне радње као кажњиви стадијум у извршењу кривичног дела, већ као самостално кривично дело. Управо о појму, врстама и значају фаза у извршењу кривичног дела у теорији, пракси и законодавству говори овај рад.

Кључне речи: Припремне радње; Покушај; Кривично дело; Учиниолац; Одговорност; Кривична санкција.

1. УВОД

Од тренутка када се код учиниоца појави мисао или идеја о остварењу последице у спољном свету предузимањем радње извршења конкретног кривичног дела, па до предузимања законом прописане делатности (радње извршења), у животу, али и у законодавству, правној теорији и судској пракси може да постоји неколико стадијума или фаза који имају различит кривичноправни значај. Први стадијум, који је обавезан, без кога

уопште нема кривичног дела, јесте доношење одлуке да се приступи извршењу кривичног дела (*iter criminis*).¹ Пошто је донета одлука, учинилац обично одмах приступа и самом извршењу кривичног дела и проузроковању последице. Тако предузетом делатношћу, последица у смислу промене или стања на објекту напада у спољном свету наступа, па тада постоји свршено кривично дело.² Међутим, није увек могуће приступити извршењу радње кривичног дела, већ је потребно предузети припремне радње.

Но, могуће је да је учинилац предузео све законом прописане делатности, али да последица на објекту напада (у смислу повреде или угрожавања) ипак изостане услед различитих околности. Тада постоји покушај кривичног дела или недовршено дело.³ У случају да последица кривичног дела изостане услед накнадно донете одлуке учиниоца да спречи наступање последице коју је претходно желео да оствари предузетом радњом извршења, тада имамо добровољни одустанак. Поједина схватања у правној теорији⁴ закључују да свршено и покушано кривично дело, заправо представљају само облике или форме извршења кривичног дела у спољашњем свету. То значи, да су у процесу извршења кривичног дела могућа четири стадијума (фазе):⁵ 1) одлука за извршење кривичног дела; 2) припремне радње; 3) покушај кривичног дела; и 4) свршено кривично дело.

2. СТАДИЈУМИ ПРЕ ИЗВРШЕЊА КРИВИЧНОГ ДЕЛА

Два стадијума су која претходе предузимању радње извршења кривичног дела за која још увек у теорији, пракси и законодавству, зависно од потреба криминалне политике, нема сагласности у погледу њихове кажњивости. Један од тих стадијума је обавезан и нужан. То је доношење одлуке за извршење кривичног дела. Други стадијум у процесу извршења кривичног дела је могућ, али није обавезан. То су припремне радње.⁶

Доношење одлуке за извршење кривичног дела представља психолошки, мисаони, свесни и вољни процес који се састоји у уочавању, анализирању, просуђивању различитих могућности и одабирању једне од њих, те

¹ Истина, у теорији има схватања да постоје и таква кривична дела која не захтевају постојање посебне одлуке за његово извршење. То су кривична дела извршена са умишљајем на мах (убиство и тешка телесна повреда). – О овоме, више вид. Д. Јовашевић, *Лексикон кривичног права*, Београд 2011, 675.

² Lj. Selinšek, *Kazensko pravo, Splošni del in osnove posebnega dela*, Ljubljana 2007, 178–179.

³ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, *Кривично право, Општи део*, Београд 2003, 178.

⁴ F.Liszt, *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*, 8. Auflage, Leipzig 1922, 98.

⁵ Д. Јовашевић, *Коментар Кривичног закона СР Југославије*, Београд 2002, 68–76.

⁶ Д. Јовашевић, *Кривични законик Републике Србије са уводним коментаром*, Београд 2007, 14–16.

концентрацији и усмерености воље с циљем њеног остварења.⁷ У овом случају, бира се делатност и усмерава воља ка њеном остварењу. Пошто доношење одлуке представља невидљив, унутрашњи, психолошки процес, све док одлука не буде саопштена или на други начин изражена у спољном свету, она не може бити сазната, па према томе, не може бити ни предмет кривичноправне репресије.

3. ПРИПРЕМНЕ РАДЊЕ

3.1. Појам, карактеристике и врсте припремних радњи

Припремне радње раније су, у смислу члана 18 Кривичног закона СФРЈ из 1976. године (касније Основног кривичног закона),⁸ представљале делатности којима се умишљајно припрема извршење кривичног дела. Оне се предузимају с циљем да се створе погодни услови и претпоставке за ефикасно и успешно извршење кривичног дела. По свом карактеру, припремне радње представљају читав низ различитих делатности које се налазе ван бића кривичног дела, претходе радњи кривичног дела и не улазе у њен састав, па још увек и не представљају напад на заштићено добро. Те радње саме за себе су вредносно неутралне, па свој криминални садржај добијају само ако се доведу у везу са злочиначком намером (криминалном одлуком).⁹

По садржини, то су радње¹⁰ које треба да омогуће да се планирано кривично дело: 1) уопште изврши; 2) да се изврши лакше, брже, ефикасније и једноставније; и 3) да се онемогући или отежа његово откривање или доказивање кривице његовог учиниоца (*ante portas delicti*). Тиме, припремне радње представљају својеврстан допринос процесу остварења последице кривичног дела, која без њиховог предузимања не би уопште наступила или не би наступила у планирано време, на планираном месту или у планираном обиму и интензитету. После донете одлуке о извршењу кривичног дела, припремне радње значе прво и озбиљније ангажовање учиниоца око остварења кривичног дела.¹¹ Иако су припремне радње предузете с циљем да се омогући или олакша извршење кривичног дела,¹² оне још увек не представљају испуњење бића кривичног дела чијем припремању служе, и садржајно се разликују од радње извршења и представљају њен претходни стадијум. Оне су просторно и временски удаљене од радње из-

⁷ У правној теорији, постоји мноштво аутора према којима је први стадијум у извршењу кривичног дела промишљање, размишљање, одлучивање о кривичном делу. – Lj. Bavcon, A. Šelih, *Kazensko pravo, Splošni del*, Ljubljana 1998, 213.

⁸ Кривични закон, *Службени лист СФРЈ*, бр. 44/76.

⁹ Z. Tomić, *Krivično pravo I, Krivično djelo*, Sarajevo 2007, 125–126.

¹⁰ A. Laingui, *La responsabilite penale dans l'ancien droit*, Paris 1977, 137.

¹¹ М. Радовановић, *Кривично право, Општи део*, Београд 1975, 127–129.

¹² V. Grozdanić, M. Škorić, *Uvod u kazneno pravo, Opći dio*, Zagreb 2009, 140–141.

вршења. Као припремне радње јављају се следеће делатности: 1) набављање и оспособљавање средстава за извршење кривичног дела (које представљају најчешће припремне радње у судској пракси); 2) отклањање препрека за извршење кривичног дела; 3) договарање, планирање или организовање са другима извршења кривичног дела; и 4) друге радње којима се стварају услови за непосредно извршење кривичног дела.

Припремне радње представљају други могући стадијум, фазу у процесу извршења кривичног дела, али која није неопходна у сваком конкретном случају. Овај стадијум је могућ зато што припремне радње нису увек и у сваком случају нужне за процес извршења кривичног дела. С обзиром на то да припремне радње представљају испољену одлуку за извршење кривичног дела у спољном свету, и то најчешће физичким, телесним активностима, оне представљају већу опасност, па се стога у кривичном праву и поставља питање њиховог кажњавања. Тако,¹³ у савременом кривичном праву заступљена су два схватања у погледу кажњавања за припремне радње. Према првом схватању (које је прихваћено у већем броју савремених кривичних закона), за припремне радње у начелу се не кажњава, сем у изузетним случајевима који морају као такви бити изричито предвиђени у посебном делу кривичног закона.¹⁴ По другом схватању, за припремне радње треба предвидети кажњавање као за општи институт и тако омогућити, али и ограничити, њихово кажњавање у конкретним случајевима у посебном делу кривичног закона. Ретка су савремена кривична законодавства која изричито предвиђају кажњавање за припремне радње, као за стадијум у извршењу кривичног дела.¹⁵ У одређеним случајевима, криминално-политички разлози¹⁶ налажу законодавцу да одступи од начелне некажњивости припремних радњи. У таквом случају, законодавац може да поступи на два начина.¹⁷ Закон може биће неког кривичног дела да прошири на све могуће припремне радње. То су „несамостална кривична дела“ или *delictum preparatum*. На овај начин, законодавац инкриминише припремање тако да биће кривичног дела проширује и на припремне радње које омогућују или олакшавају извршење кривичног дела. Дакле, овде се ради о проширењу зоне заштите одређених правних добара којима је законодавац због њиховог особитог значаја пружио заштиту у тој раној фази,

¹³ Р. Novoselec, *Opći dio kaznenog prava*, Zagreb 2004, 270.

¹⁴ V. Grozdanić, M. Škorić, 141.

¹⁵ Такви су кривични закони следећих држава: Белорусије у члану 13, Бугарске у члану 17, Естоније у члану 15, Холандије у члану 46, Казахстану у члану 24, Кине у члану 22, Киргизије у члану 27, Летоније у члану 15, став 3, Литваније у члану 21, Молдавије у члану 26, Пољске у члану 16, Руске Федерације у члану 30, Шведске у члану 2, у глави 23, Таџикистана у члану 32, Украјине у члану 14 и Узбекистана у члану 25.

¹⁶ Д. Јовашевић, М. Костић, *Политика сузбијања криминалитета*, Ниш 2012, 201–204.

¹⁷ K. Turković et al., *Komentar Kaznenog zakona*, Zagreb 2013, 142–143.

фази припремања кривичног дела.¹⁸ Такво припремање је супсидијарно у односу на покушано или свршено кривично дело, па ту постоји привидни стицај.¹⁹ То указује да је природа ових дела као припремних радњи таква да се оно појављује само као нижи стадијум у остварењу примарног кривичног дела, што значи да оне постоје само ако је криминална активност у том стадијуму и завршена.²⁰ То је најчешће случај код политичких кривичних дела која по својој природи и карактеру захтевају ранију кривичноправну интервенцију.²¹

Друго, закон може због посебне опасности одређених (дакле не свих) припремних радњи да их прогласи као самостално кривично дело. То су „самостална кривична дела“ или кривична дела *sui generis*. Код ових кривичних дела, учинилац не мора припремати тачно одређено кривично дело, него је довољно да оно буде генерички одређено. Због њихове изражене опасности, ове радње су у закону прописане као посебна, самостална кривична дела.²²

3.2. Припремне радње као самостално кривично дело

У савременом кривичном праву преовладава принцип „начелне некажњивости припремних радњи“. Но, у појединим случајевима криминално-политички разлози налажу да се одступи од овог принципа. То значи, да се због своје посебне опасности (сходно значају објекта напада и особеностима личности учиниоца) у посебном делу кривичног закон(ик)а изричито предвиђа кажњавање за умишљајно припремање извршења кривичног дела, али као посебно, самостално кривично дело (*delictum sui generis*). Код ових кривичних дела учинилац не мора да припрема тачно одређено кривично дело, већ је довољно да на овај начин припремано дело буде генерички одређено.²³ Припремне радње се јављају као самостално кривично дело у више облика (форми).

Прво, одређене припремне радње кажњавају се законом предвиђеном казном за конкретно кривично дело када су прописане алтернативно заједно са другим радњама као радње извршења конкретног кривичног дела. То је најчешће случај када се ради о припремној радњи „набављања (...) у одређеној намери“. На овај начин, прописана

¹⁸ V. Grozdanić, M. Škorić, 142.

¹⁹ Љ. Лазаревић, Б. Вучковић, В. Вучковић, *Коментар Кривичног законика Црне Горе*, Цетиње 2004, 80–81.

²⁰ Z. Tomić, 126.

²¹ М. Бабић, И. Марковић, *Кривично право, Општи дио*, Бања Лука 2008, 221–222.

²² V. Grozdanić, M. Škorić, 142.

²³ Z. Tomić, 127–128.

кажњивост одређене припремне радње је заступљена код више кривичних дела као што су: фалсификовање новца (члан 223 КЗ), фалсификовање хартија од вредности (члан 224 КЗ), фалсификовање знакова за вредност (члан 226 КЗ), итд.

Друго, припремна радња која је одређена као „набављање или оспособљавање средстава за извршење кривичних дела“ предвиђена је као самостално кривично дело без обзира на то да ли су ова средства уопште и употребљена за извршење или покушај намераваног кривичног дела. То значи, да самим тренутком предузимања овакве радње постоји свршено кривично дело за које је законом прописана одређена врста и мера казне. Но, у случају да је касније и извршено кривично дело које су ове припремне радње омогућиле, тада нема кажњивости за претходно дело – припремање средстава за извршење кривичног дела сходно привидном идеалном стицају по основу супсидијаритета.

Треће, припремне радње које се састоје у договарању, планирању или организовању са другима извршења кривичног дела јављају се као самосталне радње извршења код више кривичних дела. То значи, да самим тренутком постизања договора или усвајања плана криминалне делатности (сагласности воља) од стране два или више лица о извршењу неког кривичног дела, односно тренутком организовања (стварања групе или организоване криминалне групе) са другим лицем (или лицима) ради извршења једног или више кривичних дела, постоји свршено кривично дело без обзира на то да ли је кривично дело чијем извршењу су ове припремне радње требало да допринесу уопште извршено или покушано.

Четврто, закон инкриминише припремне радње као самостално кривично дело због изузетног значаја, карактера и природе објекта заштите (политичког добра) и посебне опасности учиниоца, те околности којима се стварају услови и претпоставке да се изврши ово кривично дело. У члану 320 КЗ, предвиђено је кривично дело под називом „Припремање дела против уставног уређења и безбедности Србије“.

4. ПОКУШАЈ КРИВИЧНОГ ДЕЛА

Кривично дело је противправно скривљено у закону одређено дело (члан 14 КЗ). Као основни елеменат појма кривичног дела јавља се дело (радња учиниоца са проузрокованом последицом у спољном свету). Предузимањем делатности која је у закону одређена као елемент бића кривичног дела, остварује се по правилу последица кривичног дела у смислу промене или стања у спољном свету. У том случају, постоји свршено кривично дело. Могуће је да предузетом радњом која

представља обележје бића конкретног кривичног дела последица која се хтела остварити на тај начин ипак изостане. У таквом случају, постоји покушај кривичног дела или недовршено дело. Због испољеног степена опасности која је претила угрожавањем заштићеног добра и због испољене криминалне воље учиниоца при предузимању делатности кривичног дела, сви савремени кривични закони предвиђају кажњавање његовог учиниоца. У кривичном праву Србије покушај је кажњив ако је управљен на извршење кривичног дела за које је прописана казна затвора од пет година или тежа казна, односно када то закон изричито пропише у посебном делу, при чему се учинилац може и блаже казнити.

Покушај или недовршено кривично дело²⁴ је могући, дакле необавезни стадијум у извршењу кривичног дела. Он постоји када је извршење кривичног дела започето са умишљајем, али није довршено (члан 30 КЗ). То је, дакле, умишљајно започињање извршења кривичног дела које није довело до наступања свих законских обележја кривичног дела.²⁵ Код покушаја, кривично дело остаје некомплетно јер се остварује само један његов законски део.²⁶ Овај стадијум може да траје само до тренутка док не наступи последица у смислу промене или стања на објекту напада.²⁷ У савременом кривичном праву присутна је тенденција проширивања зоне кажњивости, тако што се у дефинисању и квалификовању граничних зона по дефиницији релативно осунчених и не до краја ригидних, виша каснија фаза у процесу извршења кривичног дела (покушај кривичног дела) проширује према претходној фази (припремне радње), обухватајући поједине њене манифестације. Тако, долази до проширења појма свршеног дела кроз формална кривична дела – дела без последице.²⁸

4.1. Елементи покушаја кривичног дела

Из домаћих и иностраних законских текстова произлази да покушај представља недовршено кривично дело, дело које је започето али није довршено.²⁹ Покушај кривичног дела представља посебан исечак из целокупне динамике криминалног догађаја смештен између припремних радњи и

²⁴ Д. Јовашевић, (2011), 579.

²⁵ На сличан начин говори и Т. Живановић, када свршено и покушано дело одређује као две појамно највише опште врсте кривичних дела. – Т. Живановић, *Основни проблеми кривичног права*, Београд 1930, 99.

²⁶ З. Стојановић, *Кривично право, Општи део*, Београд 2001, 220.

²⁷ М. Ђорђевић, Ђ. Ђорђевић, *Кривично право*, Београд 2010, 74.

²⁸ F. Antolisei, *Manuale di diritto penale, Parte generale*, Milano 1966, 341.

²⁹ V. Grozdanić, M. Škorić, 144–145.

довршења кривичног дела.³⁰ То делимично остварење кривичног дела предузимањем напада на заштићено добро чини суштину покушаја.³¹ Покушај, дакле, представља напад на кривичним правом заштићена добра с циљем, са намером да се проузрокује промена на објекту напада, тј. остварење забрањене последице. И управо то изостајање циљане последице формира покушај као опасну делатност без резултата.³² Према томе, покушај постоји када је кривично дело започето са умишљајем, али није довршено без обзира на то да ли је могло бити извршено или не, тј. да ли је последица могла настати или не.³³ За постојање покушаја потребна су три елемента: 1) предузимање умишљајне делатности (намерно поступање учиниоца), што захтева претходно донету одлуку за извршење кривичног дела; 2) започињање (почетак) кривичног дела предузимањем радње извршења; и 3) одсуство последице, односно недовршеност дела.

Први елемент покушаја је предузимање дела са умишљајем. То искључује могућност постојања покушаја кривичног дела из нехата, односно покушај не може да постоји код нехатних кривичних дела. Дело је предузето са умишљајем ако је претходно постојала одлука учиниоца да приступи његовом извршењу.³⁴

Да би постојао покушај, дело мора бити започето. То је други елемент покушаја. Дело је започето када је учинилац предузео једну или више делатности које према законском опису чине радњу извршења кривичног дела. Ради се о делатностима које су предузете на одређени начин, одређеним средством, на одређеном месту и у одређено време, дакле под околностима и условима који улазе у састав бића кривичног дела.³⁵ Радња извршења је започета када је предузета прва делатност која улази у састав радње извршења.³⁶ Дело је започето и онда када су изведене све делатности које улазе у њен састав, тј. када је радња у потпуности остварена, али је резултат изостао.³⁷ Дакле, за постојање покушаја је бит-

³⁰ Група аутора, *Коментар Кривичног закона СР Југославије*, Београд 1995, 109–110.

³¹ В. Petrović, Д. Јовашевић, *Кривично право Босне и Херцеговине, Опћи дио*, Сарајево 2005, 176–177.

³² Ђ. Ђорђевић, „Покушај кривичног дела пљачке“, *Безбедност и друштвена само-заштита* 12/1989, 35–39.

³³ Б. Чејовић, *Кривично право у судској пракси, Прва књига, Општи део*, Београд 1985, 170–172.

³⁴ В. Pavišić, В. Grozdanić, Р. Veić, *Коментар Kaznenog zakona*, Zagreb 2007, 145.

³⁵ М. Кокољ, Д. Јовашевић, *Кривично право Републике Српске, Општи и посебни део*, Бијелина 2011, 112.

³⁶ Lj. Selinšek, *Kazensko pravo, Opći del in osnove posebnega dela*, Ljubljana 2007, 181.

³⁷ V. Grozdanić, М. Škorić, 144–146.

но да је предузета делатност која непосредно, директно води ка проузроковању последице кривичног дела.³⁸

Трећи елеменат покушаја је изостанак последице кривичног дела, и то независно од околности које су везане за личност учиниоца дела. За покушај кривичног дела најважније је да кривично дело није довршено. То значи, да је радња извршења започета, па прекинута или је радња извршења довршена, али последица у смислу промене или стања у спољном свету ипак није наступила. Према томе, непостојање последице, њен изостанак, ненаступање је најбитнији елеменат покушаја.³⁹ Недостатак последице услед предузете радње извршења кривичног дела чини бит, суштину покушаја.

4.2. Врсте покушаја кривичног дела

С обзиром на то да радња извршења може бити започета, па прекинута или довршена, окончана у потпуности, закон разликује две врсте покушаја. То су свршени покушај кривичног дела и несвршени покушај кривичног дела. Ова деоба покушаја има посебан значај за судску праксу:⁴⁰ 1) код утврђивања испуњености услова за постојање добровољног одустанка (будући да овај институт општег дела кривичног права није могућ увек код свршеног покушаја); и 2) у поступку одмеравања казне, јер се за несвршени покушај блаже кажњава, будући да на овај начин испољени интензитет проузроковане опасности и тежина учињеног дела, али и испољена криминална воља учиниоца кривичног дела, добијају блажи, нижи степен.

Свршени покушај (*delictum perfectum*) или промашено кривично дело постоји када је учинилац започео и довршио радњу извршења, али последица кривичног дела није наступила. У иностраној литератури преовлађује схватање према коме свршени покушај постоји када учинилац верује да је предузео све што је потребно за довршење кривичног дела, али је последица ипак одсутна.⁴¹ Насупрот њему је несвршени покушај (*delictum imperfectum*) или прост покушај, који постоји када учинилац започне радњу извршења, али је не доврши, па се логично на тај начин и не стекну сви услови неопходни за наступање последице кривичног дела.⁴² Несвршени покушај постоји када учини-

³⁸ М. Ђорђевић, Ђ. Ђорђевић, (2010), 74–75.

³⁹ О овоме, више вид. В. Ђурђић, Д. Јовашевић, *Практикум за кривично право, Општи део*, Београд 2008.

⁴⁰ Г. Марјановић, *Македонско кривично право, Општ дел*, Скопје 1998, 199–201.

⁴¹ З. Стојановић, 225.

⁴² А. Schonke, Н. Schreder, *Strafgesetzbuch, Kommentar*, 18. Auflage, Munchen 1978, 302; Е. Mezger, *Strafrecht I, Allgemeiner teil*, 1954, 203.

лац није предузео све делатности које по његовом плану треба да доведу до наступања последице кривичног дела.⁴³

Поред наведене две врсте „законских“ покушаја, у правној теорији познат је и квалификовани покушај кривичног дела.⁴⁴ Квалификовани покушај кривичног дела је врста покушаја кривичног дела где се предузетом радњом, којом се хтело остварити покушано дело, проузроковало биће другог кривичног дела. Овај покушај је од значаја за правну квалификацију дела. Наиме, у оваквим случајевима постоји покушано кривично дело, а чињеница да је тим покушајем остварено друго кривично дело узима се у обзир код одмеравања казне за покушано кривично дело.⁴⁵ У случају да је покушано лакше кривично дело, а услед предузете радње извршења је произашло друго теже кривично дело, постојаће или квалификовано кривично дело (под условом да законик предвиђа овај облик одговорности и поштрено кажњавање) или стицај кривичних дела, уколико теже дело не апсорбује покушано дело.⁴⁶

5. НЕПОДОБАН ПОКУШАЈ КРИВИЧНОГ ДЕЛА

Неподобан (неприкладан, непримерен, немогућ) покушај из члана 31 КЗ,⁴⁷ постоји када до наступања последице није дошло због тога што су средства са којима је, или предмет према коме је, предузето извршење дела били такви да се кривично дело није могло уопште извршити.⁴⁸ Појам средства извршења кривичног дела не треба ограничити само на *instrumenta sceleris*, тј. на предмете који су употребљени за извршење кривичног дела, него га треба схватити шире, тако да обухвати све случајеве у којима учинилац погрешно мисли да је остваривање кривичног дела могуће.⁴⁹ У правној теорији могу се наћи и схватања према којима неподобан покушај кривичног дела постоји и у случају неподобности субјекта, односно учиниоца кривичног дела. Ту се ради о кривичним делима са специјалним личним својством субјекта (*delicta propria*), па у случају да таквом лицу недостаје у закону предвиђено лично својство или лични однос приликом предузимања радње извршења, постоји неподобан

⁴³ Б. Чејовић, *Кривично право, Општи и посебни део*, Београд 2006, 305.

⁴⁴ А. Mauer, *Lehrbuch*, Leipzig 1922, 192.

⁴⁵ М. Бабић, И. Марковић, 230.

⁴⁶ Н. Мрвић Петровић, *Кривично право*, Београд 2005, 113.

⁴⁷ И. Симић, А. Трешњев, *Кривични законик са краћим коментаром*, Београд 2010, 38–39.

⁴⁸ Д. Јовашевић, В. Икановић, *Кривично право Републике Српске, Општи део*, Бања Лука 2012, 213–215.

⁴⁹ Н. Jescheck, Т. Weigend, *Lehrbuch des Strafrecht, Allgemeiner teil*, 5. Auflage, Berlin 1996, 529.

покушај тог кривичног дела.⁵⁰ Други аутори,⁵¹ па и судска пракса⁵² су изричито, па сматрају да неподобан покушај не постоји због неприкладности субјекта.

Практично, до неподобног покушаја долази зато што средства којима је предузета радња извршења немају таква својства да би се са њима могла проузроковати последица или је предмет радње непријемчив и непогодан за наступање последице која се према умишљају учиниоца хтела на њему произвести. Овим покушајем се заштићено правно добро не доводи у опасност.⁵³ Код неподобног покушаја, учинилац сматра да ће остварити сва обележја бића кривичног дела, с тим да његова радња објективно не може да доведе до остварења тог дела. Дакле, учинилац се овде налази у заблуди у погледу постојања обележја кривичног дела јер погрешно држи да таква обележја постоје.⁵⁴ Стога, истиче се да неподобан покушај, заправо, представља обрнути случај стварне заблуде,⁵⁵ код које учинилац погрешно држи да не постоји неко од законом предвиђених обележја кривичног дела.

У теорији кривичног права⁵⁶ разликују се: апсолутно и релативно неподобан покушај. Апсолутно неподобан покушај постоји када су средства са којима је покушано извршење или предмет на коме је покушано извршење кривичног дела по својим својствима такви да кривично дело није уопште могло бити остварено ни под каквим условима (нпр. убиство леша или недозвољени прекид трудноће над женом која није бременита). Релативно неподобан покушај постоји када су средства или предмет по својим својствима подобни за извршење кривичног дела, али у конкретном случају нису били подобни због постојања извесних околности које су у том моменту деловале, тако да су елиминисале неко својство или подобност средства, односно објекта за остварење последице. За постојање неподобног покушаја у конкретном случају довољно је утврдити да употребљеним средствима према постојећем објекту кривично дело не би могао довршити не само тај конкретни учинилац, већ то не би могло учинити ни било које друго лице.

За кривично дело учињено у неподобном покушају кажњава се као и за покушај. То значи, да је овај покушај кажњив када се ради о

⁵⁰ З. Стојановић, 229.

⁵¹ Р. Novoselec, 279.

⁵² Покушај силовања није неподобан зато што учинилац није могао довршити ово кривично дело услед изостанка ерекције. – Пресуда Врховног суда Хрватске Кж. 206/95.

⁵³ В. Pavišić, V. Grozdanić, P. Veić, 145.

⁵⁴ М. Бабић, И. Марковић, 230.

⁵⁵ Р. Novoselec, 279.

⁵⁶ Љ. Лазаревић, Б. Вучковић, В. Вучковић, 84.

кривичном делу за које је у закону прописана казна затвора од пет година или тежа казна, односно када то закон изричито пропише.

6. ДОБРОВОЉНИ ОДУСТАНАК ОД КРИВИЧНОГ ДЕЛА

6.1. Појам и услови за постојање добровољног одустанка

Добровољни одустанак је институт општег дела кривичног права који је сличан покушају кривичног дела јер у оба случаја постоји: 1) одлука за извршење кривичног дела; 2) започињање или окончање радње извршења која чини елеменат бића кривичног дела; и 3) изостанак последице у смислу повреде или угрожавања нападнутог објекта у спољном свету.⁵⁷ У литератури се често за овај институт користи назив „добровољни одустанак од покушаја“.⁵⁸ Добровољни одустанак увек претпоставља постојање покушаја, односно умишљајно започињање радње извршења одређеног кривичног дела. Зато, неопходно је да су за постојање овог института испуњени сви елементи које закон захтева за постојање покушаја кривичног дела.⁵⁹ Према законском тексту из члана 32 КЗ, добровољни одустанак постоји када је учинилац покушао извршење кривичног дела, али је добровољно (својевољно) одустао од његовог извршења или је спречио наступање последице, односно када је саизвршилац, подстрекач или помагач добровољно спречио извршење кривичног дела коме је доприносио. То значи, да је добровољни одустанак могућ и код несвршеног и код свршеног покушаја (али не и код неподобног покушаја), било да се ради о делатностима извршиоца, саизвршиоца, подстрекача или помагача који су својим активним радњама спречили наступање последице кривичног дела.⁶⁰

За постојање добровољног одустанка потребна су два услова. Први услов је добровољност одустанка учиниоца од кривичног дела (субјективни елеменат). Одустанак је добровољан када учинилац сам, својевољно, аутономно, на основу сопственог самоодређења донесе одлуку о прекидању започете радње извршења или о отклањању последице после извршене радње кривичног дела, иако је био свестан да кривично дело може довршити. То значи, да учинилац треба да својевољно, самостално донесе одлуку о одустајању од остварења последице, да је она резултат његовог слободног самоодређења, а не резултат дејства спољних околности. Но, у правној теорији има и таквих схватања према којима за постојање добровољности није неопходно

⁵⁷ Lj. Selinšek, 188–190.

⁵⁸ P. Novoselec, 282.

⁵⁹ Љ. Лазаревић, Б. Вучковић, В. Вучковић, 85.

⁶⁰ F. Haft, *Strafrecht*, Allgemeiner teil, Munchen 1980, 191.

да је учинилац дефинитивно напустио одлуку о извршењу кривичног дела.⁶¹

Други услов је коначан одустанак учиниоца од извршења кривичног дела (објективни елемент). Одустанак је коначан када је израз чврсте одлуке учиниоца да не настави са извршењем кривичног дела.⁶² Нема добровољног одустанка ако учинилац прекида започету радњу извршења због објективних тешкоћа које не може да савлада или неповољних услова, да би је наставио касније када се буду стекли повољни услови, односно ако одлаже предузимање радње извршења из истих разлога. То је одлагање извршења радње, а не и одустанак од њеног предузимања у потпуности.

Добровољни одустанак⁶³ постоји само у случају када је услед предузете радње извршења кривично дело остало у покушају (без наступања последице). То значи, да он не постоји ако је кривично дело извршено до краја. Тада постоји „неуспели одустанак“. Мотиви због којих се одустаје нису од значаја за постојање добровољног одустанка. Они могу бити различити (алтруистички или егоистични) и не морају да буду моралне природе.

6.2. Врсте добровољног одустанка

У законодавству и правној теорији постоји више врста добровољног одустанка од кривичног дела. Прва деоба се заснива на законском решењу у члану 32 КЗ, па добровољни одустанак постоји у два случаја.⁶⁴

Добровољни одустанак од несвршеног покушаја кривичног дела постоји када учинилац започне радњу извршења, па је прекине, с тим да је више не настави иако је свестан да ту радњу може довршити и објективно гледано ју је и могао извршити.⁶⁵ У овом случају, будући да учинилац није окончао радњу извршења у целости, јер је у међувремену изменио раније донету одлуку да изврши кривично дело, последица кривичног дела и не може да наступи. Дакле, несвршени покушај постоји све до тренутка док није предузета и последња делатност која треба да допринесе наступању кривичноправно релевантне последице. За постојање овог института није уопште потребна накнадна активна делатност учиниоца. Довољно је његово нечињење

⁶¹ F. Vačić, *Krivično pravo, Opći dio*, Zagreb 1998, 299.

⁶² Z. Tomić, 142.

⁶³ V. Petrović, D. Jovašević, (2005), 267–269.

⁶⁴ Д. Јовашевић, В. Икановић, (2012), 217–219.

⁶⁵ Z. Tomić, 141.

(негативна, пасивна делатност). Ова врста добровољног одустанка увек је могућа.

Добровољни одустанак од свршеног покушаја кривичног дела постоји када учинилац предузима у целости планирану радњу извршења, али се у међувремену предомисли и успе касније да својим накнадним активним радњама спречи наступање последице. За постојање овог добровољног одустанка потребно је испуњење два услова: 1) даља, накнадна активност учиниоца (чињење – активна, позитивна радња, директно или посредно предузета) у спречавању последице; и 2) резултат те накнадне активности учиниоца буде успешан и доведе до отклањања последице. То значи, да је потребно да постоји узрочна веза између накнадно предузете радње спречавања и изостанка последице покушаног кривичног дела.⁶⁶

За постојање ове врсте добровољног одустанка потребно је да постоји одређени временски период (краћи или дужи) од довршења радње извршења до наступања планиране последице. То је оно време у коме учинилац може да одустане, односно да спречи наступање последице на објекту напада. То значи, да добровољни одустанак може да постоји само код темпоралних кривичних дела.⁶⁷ У случају да учинилац доврши радњу извршења кривичног дела у целости, али последица дела изостане без његове накнадне одлуке тако да више нема могућности за наступање последице уопште, нема ни добровољног одустанка. Тада постоји свршени покушај кривичног дела. При томе, није од значаја да ли је учинилац сам, лично својом накнадном делатношћу спречио наступање последице или је то учинило неко друго лице, али је неопходно да је иницијатива за то потекла од стране самог учиниоца.

У теорији и законодавству⁶⁸ постоји још једна подела добровољног одустанка зависно од својства лица које добровољно одустаје од кривичног дела. То су добровољни одустанак извршиоца и добровољни одустанак саизвршиоца, подстрекача или помагача од кривичног дела коме је доприносио. Извршилац, саизвршилац, подстрекач или помагач који добровољно одустану од извршења или спрече наступа-

⁶⁶ М. Кокољ, Д. Јовашевић, 267.

⁶⁷ Н. Мрвић Петровић, 115.

⁶⁸ Овај институт познају следећи кривични закони: Албаније у члану 24, Белорусије у члану 15, Црне Горе у члану 22, Естоније у члану 16, Грчке у члану 44, Хрватске у члану 35, Јапана у члану 43, Казахстана у члану 26, Кине у члану 24, Киргизије у члану 29, Летоније у члану 16, Литваније у члану 23, Македоније у члану 21, Немачке у члану 24, Пољске у члану 15, Руске Федерације у члану 31, Словеније у члану 36, Шпаније у члану 16, став 2, Швајцарске у члану 22, Таџикистана у члану 34, Украјине у члану 17 и Узбекистана у члану 26.

ње последице кривичног дела могу се ослободити од казне. То је законска могућност коју суд може, али не мора да користи. У овом случају, уместо ослобођења од казне у потпуности, суд је овлашћен да таквом учиниоцу ублажи у закону прописану казну.⁶⁹

У пракси се разматра питање да ли постоји добровољни одустанак у случају када учинилац спречи последицу оног дела које је намеравао да изврши, али се при томе оствари последица другог, лакшег кривичног дела. Ову дилему је Кривични законик (члан 32, став 4 КЗ) отклонио предвиђањем да се извршилац не може ослободити од казне ако у случају добровољног одустанка доврши неко друго самостално кривично дело које није било обухваћено кривичним делом од чијег је извршења одустао.⁷⁰ У случају да учинилац не проузрокује планирану последицу, али наступи последица другог, тежег кривичног дела, тада постоји квалификовани покушај кривичног дела.

7. ЗАКЉУЧАК

Од тренутка када се код учиниоца појави мисао или идеја о остварењу последице у спољном свету предузимањем радње извршења конкретног кривичног дела, па до предузимања законом прописане делатности (радње извршења), у животу, законодавству, правној теорији и судској пракси заиста може да постоји неколико стадијума или фаза који имају различит кривичноправни значај. Први стадијум, који је обавезан, без кога уопште нема ни кривичног дела, јесте доношење одлуке да се приступи извршењу кривичног дела. Пошто је донета одлука, учинилац обично одмах приступа и самом извршењу кривичног дела, тј. предузимању законом прописане делатности чињења или нечињења, једне или више њих, које су одређене као елеменат бића кривичног дела и проузроковању последице.

Тако предузетом делатношћу, последица у смислу промене или стања на објекту напада у спољном свету наступа, па тада постоји свршено кривично дело, односно да планирана последица изостане (покушај кривичног дела). Међутим, није увек могуће приступити извршењу радње кривичног дела непосредно после доношења одлуке од стране учиниоца, већ је за то потребно предузети одређене припремне радње. То су различите делатности које се налазе ван бића кривичног дела, али су оне таквог карактера, значаја и улоге којима се омогућава или олакшава извршење намераваног кривичног дела. Наиме, овим радњама стварају се неопходни услови или претпоставке да би се планирано кривично дело уопште могло остварити.

⁶⁹ М. Радовановић, 135.

⁷⁰ И. Симић, А. Трешњев, 39.

Припремне радње представљају различите делатности којима се умишљајно припрема извршење кривичног дела. Оне се предузимају с циљем да се створе погодни услови и претпоставке за ефикасно и успешно извршење кривичног дела. По свом карактеру, припремне радње представљају читав низ различитих делатности које се налазе ван бића кривичног дела, претходе радњи кривичног дела и не улазе у њен састав, па још увек и не представљају напад на заштићено добро. Са или без предузетих припремних радњи (за које се у савременом кривичном праву по правилу не кажњава), учинилац, дакле, приступа радњи извршења. Услед тако предузете делатности, на одређени начин или одређеним средством, последица кривичног дела по правилу и наступи. Тада постоји свршено кривично дело. Но, могуће је да услед предузете радње извршења последица кривичног дела ипак изостане. Тада постоји покушај кривичног дела или недовршено дело. То је у савременом кривичном праву први кажњиви стадијум у извршењу кривичног дела, али који није обавезан.

За покушај кривичног дела кажњава се када се ради о делу за које је у закону прописана, по правилу, казна затвора од пет година или тежа казна (иако су могућа и другачија решења). Посебну врсту покушаја кривичног дела представља неподобан покушај. Он постоји када је учинилац предузео радњу извршења кривичног дела таквим средством или према таквом објекту да последица кривичног дела ни под каквим условима не може да наступи. За овај покушај учинилац се такође блаже кажњава, али се може и у потпуности ослободити прописане казне.

Као могући стадијум (фаза) у извршењу кривичног дела јавља се добровољни одустанак. Он постоји када учинилац (извршилац, саизвршилац, подстрекач или помагач) предузму делатност управљену на проузроковање последице кривичног дела, па је прекину или окончају у потпуности, али спрече наступање последице. И у овом случају учинилац се блаже кажњава, при чему из криминално-политичких разлога може бити у потпуности ослобођен казне.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Библиографске референце

1. Antolisei, F., *Manuale di diritto penale, Parte generale*, Milano 1966;
2. Бабић, Милош, Марковић, Иванка, *Кривично право, Општи део*, Правни факултет Универзитета у Бањој Луци, Бања Лука, 2008;
3. Ваčić, Franjo, *Krivično pravo, Opći dio*, Informator, Zagreb 1998;
4. Bavcon, Ljubo, Šelih, Alenka, *Kazensko pravo, Splošni del*, Ljubljana 1998;
5. Bettiol, Giuseppe, *Diritto penale*, Cedam, Padova 1982;
6. Garraud, René, *Traite theoretique de droit penal français*, Paris 1924;
7. Grozdanić, Velinka, Škorić, Marissabell, *Uvod u kazneno pravo, Opći dio*, Organizator, Zagreb 2009;
8. Група аутора, *Коментар Кривичног закона СР Југославије*, Београд, 1995.
9. Ђорђевић, Мирослав, Ђорђевић, Ђорђе, *Кривично право*, Пројурис, Београд 2010;
10. Ђурђић, Војислав, Јовашевић, Драган, *Практикум за кривично право, Општи део*, Беосинг, Београд 2008;
11. Живановић, Тома, *Основни проблеми кривичног права*, Београд 1930;
12. Jescheck, Hans-Heinrich, Weigend, Thomas, *Lehrbuch des Strafrechts, Allgemeiner teil*, 5. Auflage, Duncker & Humblot, Berlin 1996;
13. Јовановић, Љубиша, Јовашевић, Драган, *Кривично право, Општи део*, Полицијска академија – Филип Вишњић, Београд 2003;
14. Јовашевић, Драган, Икановић, Вељко, *Кривично право Републике Српске, Општи део*, Паневропски универзитет Апеирон, Бања Лука 2012;
15. Јовашевић, Драган, *Коментар Кривичног закона СР Југославије*, Службени гласник, Београд 2002;
16. Јовашевић, Драган, Костић, Миомира, *Политика сузбијања криминалитета*, Центар за публикације Правног факултета, Ниш 2012;
17. Јовашевић, Драган, *Кривични законик Републике Србије са уводним коментаром*, Службени лист, Београд 2007;
18. Јовашевић, Драган, *Кривично право, Општи део*, Ниш 2013;
19. Јовашевић, Драган, *Лексикон кривичног права*, Службени гласник, Београд 2011;
20. Кокољ, Митар, Јовашевић, Драган, *Кривично право Републике Српске, Општи и посебни део*, Универзитет Синергија, Бијељина 2011;
21. Лазаревић, Љубиша, Вучковић, Бранко, Вучковић, Весна, *Коментар Кривичног законика Црне Горе*, Обод, Цетиње 2004;
22. Laingui, André, *La responsabilite penale dans l' ancien droit*, Paris 1977;

23. Liszt, Franz von, *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*, 8. Auflage, Deichert, Leipzig 1922;
24. Марјановиќ, Горги, *Македонско кривично право, Опит дел*, Прoсветно дело, Скопје 1998;
25. Мрвић Петровић, Наташа, *Кривично право*, Факултет за пословно право, Београд 2005;
26. Novoselec, Petar, *Opći dio kaznenog prava*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb 2004;
27. Pavišić, Berislav, Grozdanić, Velinka, Veić, Petar, *Komentar Kaznenog zakona*, Narodne novine, Zagreb 2007;
28. Petrović, Borislav, Jovašević, Dragan, *Krivično pravo Bosne i Hercegovine, Opći dio*, Pravni fakultet, Sarajevo 2005;
29. Радовановић, М., *Кривично право, Опити део*, Београд 1975;
30. Roxin, Claus, *Strafrecht, Allgemeiner teil, Band II*, Verlag C. H. Beck, Munchen 2003;
31. Schonke, Adolf, Schroder, Horst, *Strafgesetzbuch, Kommentar*, 18. Auflage, Munchen 1978;
32. Selinšek, Ljiljana, *Kazensko pravo, Splošni del in osnove posebnega dela*, Gv založba, Ljubljana 2007;
33. Симић, Илија, Трешњев, Александар, *Кривични законик са краћим коментаром*, ИНГ-ПРО, Београд 2010;
34. Стојановић, Зоран, *Кривично право, Опити део*, Београд 2001;
35. Tomić, Zvonimir, *Krivično pravo I, Krivično djelo*, Pravni fakultet, Sarajevo 2007;
36. Turković, Ksenija et al., *Komentar Kaznenog zakona*, Pravna biblioteka, Zagreb 2013;
37. Naft, Fritjof, *Strafrecht, Allgemeiner teil*, Beck, Munchen 1980;
38. Чејовић, Бора, *Кривично право у судској пракси, Прва књига, Опити део*, Југословенски завод за продуктивност рада, Београд 1985;
39. Чејовић, Бора, *Кривично право, Опити део*, Службени лист СРЈ, Београд 2002;
40. Чејовић, Бора, *Кривично право, Опити и посебни део*, Досије, Београд 2006.

Full Professor Dragan Jovašević, LL.D.

Faculty of Law, University of Niš

PHASES IN THE PROCESS OF COMMITTING A CRIMINAL OFFENSE

Summary

There are several stages in the process of committing a criminal offense. The first one is the stage of psychological character, in which a person considers the possibility of successful commission of a criminal offense. On the grounds of previously made decision, either at that very moment or after a certain period of time, that person starts acting in accordance with his decision and undertakes the activity that represents premeditated criminal offense and either causes the consequence (completed criminal offense) or the consequence is left out (attempted criminal offense). Sometimes, preparatory activities are necessary for commission of a criminal offense. These include the activities that create conditions and preconditions that allow the commission of previously planned criminal offense or make its commission faster, easier or simpler. A universal standpoint on determining the definition, the types and the roles of preparatory activities in contemporary criminal law, as well as the grounds for the liability to punishment in such cases, have not yet been accepted. There are pieces of legislation that incriminate preparatory activities as punishable stadiums in the commission of criminal offense, whereas others treat preparatory activities as independent criminal offenses. This paper discusses the definition, types and significance of these phases in the process of committing a criminal offense in theory, practice and legislation.

Key words: *Preparatory activities; Attempt; Criminal offense; Perpetrator; Responsibility; Criminal sanctions.*